

SCIPIO AFRICANUS – ISCUSIT COMANDANT DE OȘTI ȘI OM POLITIC AL REPUBLICII ROMANE

În istoria sa multiseclară Roma antică a lansat multe personalități marcante, care, prin energia, talentul și devotamentul lor au contribuit esențial la făurirea unuia dintre cele mai mari și mai durabile state din antichitate. Una dintre aceste personalități a fost Publius Cornelius Scipio Africanus (235-183 î. Hr.), învingătorul lui Hannibal la Zama. El provenea din celebra gintă patriciană a Corneliilor. Strămoșii lui după tată, Cornelii, timp de două secole au ocupat cele mai înalte funcții în conducerea statului roman – cenzeni și consuli. Reprezentanții neamului Corneliilor au ocupat funcția de consul în anii 234-133 î. Hr. de 23 de ori (Бикерман 1975, 207-216). Un Cornelius, pentru sprijinul, inclusiv fizic, dat părintelui ajuns orb, a fost poreclit „Scipio” („toiag”, „baston”), întemeind familia Scipionilor (Трухина 1986, 64; Șarambei 1997, 355, n. 1).

Tatăl său omonim și unchiul Gneius Cornelius Scipio Calvus au luptat în prima perioadă a celui de-al II-lea război punic, atât împotriva lui Hannibal în Italia, cât și în peninsula Iberică.

Cea mai mare avuție a Scipionilor a fost educația lor nobilă. Această familie, una dintre primele a fost influențată de cultura grecească. Fiii lui Publius Scipio, consul în 218 î. Hr., vorbeau fluent greaca, cochetau în hlamide, erau pasionați de cunoștințe și plăceri mondene ale culturii raționale străine. Totodată, lor li se cultivau principiile spiritului de sacrificiu sever roman, prin care s-au distins câteva generații ale Scipionilor (Трухина 1986, 64).

Cariera militară a tânărului Scipio a început la vârsta de 17 ani, când, în toamna anului 218 î. Hr., a participat sub comanda tatălui său, consul, la prima bătălie înverșunată cu cartaginezii la Ticinus (afluent al fluviului Po), unde romanii au suferit o grea înfrângere. Publius a fost grav rănit, fiind dus în brațe de pe câmpul de luptă de către fiul său omonim. Tatăl și-a venerat fiul în fața ostașilor, numindu-l salvatorul său (Полибий 2004, X, 3; Ливий Тит 2005, II, 21, 46; Аппиан Александрийский 1950, 3).

După Ticinus, tânărul Scipio nu și-a urmat tatăl în Spania, unde acesta, împreună cu fratele său Gneius, poartă lupte grele cu frații lui Hannibal, Hasdrubal și Mago, și reușește să zădărnicească planurile lor de a-i acorda ajutor militar acestuia în Italia.

În vara anului 216 î. Hr., Publius cel Tânăr, în vârstă de 19 ani, participă la marea bătălie de la Cannae în calitate de tribun militar în legiunea a II-a. Fiind încercuți, romanii au suferit cea mai mare înfrângere în istoria lor. Aici a fost nimicită floarea soldaților și ofițerilor confederației romano-italice, a șaptea parte din numărul total al italicilor capabili să poarte arme. Pe câmpul de luptă au căzut circa 50000 de ostași, 10000 au fost luați prizonieri, 14000 s-au salvat cu fuga, printre ei fiind și Publius cel Tânăr (Ливий Тит 2005, II, XXII, 53).

În primul moment, după catastrofa de la Cannae, populația a fost cuprinsă de panică, disperarea fiind totală, în rândurile legiunilor zdrobite s-a instalat dezordinea, un grup de tineri nobili căutau nave să părăsească Italia. În această situație alarmantă cel mai tânăr comandant, Publius Scipio, a depus mari eforturi pentru a susține disciplina. Împreună cu câțiva camarazi, el s-a apropiat de cei răzvrățiți și, amenințându-i cu spada, i-a forțat prin jurământ să renunțe la uneltirile lor și să slujească patria. „Jur din tot sufletul, și așa să-mi ajute zeii că nu voi părăsi republica poporului roman, a declarat el categoric, și nu voi îngădui ca nici un alt cetățean să o părăsească... Îți pretind ție Marcus Caecilius să juri, și vouă celorlalți care sunteți aici, cine nu jură să știe că împotriva lui se îndreaptă această spadă.” (Ливий Тит 2005, II, XXII, 53). Datorită lui Scipio, din rămășițele risipite ale armatei romane, în orașele Canusium și Venusia se constituie un mic nucleu militar din aproximativ 10000 de oameni, formându-se două legiuni. Astfel, Scipio a demonstrat încă de pe atunci că poate fi un potențial învingător al lui Hannibal.

Trei ani după aceste evenimente îl întâlnim pe Scipio în calitate de candidat la postul de edil curul. Întrucât acest post putea fi ocupat de persoane mai în vârstă de 36 de ani (dânsul avea 22), tribunii plebei se pregăteau să pună piedici acestei cereri. Pe ei, însă, i-a intimidat răspunsul îndrăzneț al pretendentului: „Dacă toți cetățenii vor să mă aleagă edil, a declarat el, atunci eu am destui ani.” (Ливий Тит 2005, II, XXII, 2). În timpul votării pe triburi poporul a manifestat o afecțiune atât de mare față de Scipio, încât tribunii au renunțat la intențiile lor.

În anul 212 - începutul anului 211 î. Hr., în timpul celui de-al II-lea război punic au avut loc trei evenimente: armata romană a luat cu asalt Capua, al doilea oraș ca mărime din Italia după Roma, care trecuse de partea lui Hannibal după bătălia de la Cannae; talentatul general Claudius Marcelus a cucerit Siracuza, care trecuse de partea cartaginezilor în același timp cu Capua; în Spania în 211 î. Hr. în aceeași lună au căzut în luptă generalii romani, frații Gneius și Publius Scipio (unchiul și tatăl tânărului Scipio), care timp de șase ani au imobilizat trei armate cartagineze, reușind să atragă de partea Romei aliații spanioli ai Barchizilor (Трухина 1986, 67). După moartea ambilor Scipioni, în Spania senatul era preocupat de numirea unui nou comandant vrednic, demn de a-i înlocui pe cei doi căzuți în luptă. Au fost propuse ba o candidatură, ba alta, dar, spre uimirea tuturor, nimeni dintre generali cu experiență nu cuteza să preia puterea în Spania și să lupte cu trei armate cartagineze victorioase. În aceste împrejurări, senatul a lăsat rezolvarea problemei în voia poporului. La început se aștepta că cel care se va considera demn de această funcție își va spune numele. „Așteptarea, constată cu amărăciune Livius,

a rămas zadarnică; a reînviat numai durerea despre înfrângerile suferite și jalea după comandanții dispăruți” (Ливий Тит 2005, II, XXVI, 18). Nimeni nu se hotărî să preia puterea în Spania. „Tristețea și tăcerea s-au așternut peste cei adunați” – consemnează și Appian situația îngrijorătoare (Аппиан Александрийский 1939, 2, 5, 18).

În această atmosferă încordată, pe neașteptate, Publius Scipio, feciorul omonim al celui mort în Spania, în vârstă de 24 de ani, a declarat că el pretinde la acest post și s-a urcat pe o înălțime ca să-l vadă toți (Ливий Тит 2005, II, XXVI, 18; Аппиан Александрийский 1939, 18; Аппиан Александрийский 1939, 2, 18). În legătură cu această decizie dârză a lui Publius Scipio cel Tânăr, reputatul istoric german Theodor Mommsen a făcut un splendid portret fizic și spiritual al tânărului general: „Fiul, care se ducea să răzbune moartea tatălui său, căruia îi salvase viața la Ticinus cu nouă ani mai înainte, tânărul bărbat, în frumusețea-i virilă, cu părul blond, care se oferise din propria-i pornire... pentru postul primejdios; simplu tribun militar, ridicat deodată de votul centurilor într-una din cele mai înalte magistraturi – toate acestea lăsară o impresie miraculoasă și neștearsă asupra cetățenilor și țăranilor romani, – un ofițer excelent și un diplomat de prima mână... unind educația elenă cu cel mai desăvârșit sentiment național roman, bun orator și cu maniere elegante, Publius Scipio a câștigat inimile soldaților și ale femeilor, ale concetățenilor și spaniolilor, ale rivalilor săi din senat și pe cea a marelui său adversar cartaginez. În curând numele său se afla pe buzele tuturor și el părea a fi steaua destinată să aducă patriei sale victoria și pacea.” (Mommsen 1987, I, 364-365). Printre calitățile sale autorii antici au reliefat manierele elegante, amabilitatea, mărinimia, agerimea și prudența (Полибий 2004, III, X, 3; Ливий Тит 2005, II, XXVI, 19).

Cucerirea Iberiei a fost prima mare acțiune militară a lui Scipio. În toamna anului 210 î.Hr., proconsulul a debarcat în Spania cu 10000 de pedestri, un detașament de 1000 de cavaleriști și cu 36 de vase militare. Mai mult n-a putut să ia, deoarece Hannibal se afla în Italia. În Spania, Scipio le-a unit cu unitățile care se aflau deja acolo. Odată sosit, a inspectat taberele sale militare și a luat măsuri de recunoaștere a dislocației armatelor cartagineze, a alcătuit planul general de luptă. Deși Scipio avea de a face cu adversari experimentați în arta militară, ca Hasdrubal, fiul lui Gisgon, frații lui Hannibal, Hasdrubal și Mago, a acționat foarte iscusit, îndreptățind încrederea concetățenilor săi. În anul 209 î. Hr., printr-o operație ingenioasă, combinată pe uscat și pe mare, talentatul general ocupă prin asalt noua Cartagină – capitala Barchizilor în Spania, principalul punct strategic și economic al cartaginezilor (Полибий 2004, X, 12-14; Ливий Тит 2005, II, XXVI, 43-46; Аппиан Александрийский 1939, 2, 20-23). Au fost capturate 18 corăbii de război și 63 de corăbii de transport, provizii de cereale, 10000 de prizonieri. Luarea capitalei a produs mare impresie la Roma, aducându-i lui Scipio o faimă deosebită.

În anul următor (208 î. Hr.) curajosul Scipio obține o nouă victorie asupra oștirilor comandate de însuși Hasdrubal, fratele lui Hannibal, la Boecula (Andaluzia),

dar el n-a reușit să-l împiedice pe acesta să răzbată spre Italia în ajutor fratelui său, punând în mare primejdie Roma. După relatarea lui Appian, în bătălia de la Carmone, Scipio s-a luptat pedestru în fruntea soldaților. În momentul culminant al bătăliei, romanii, sub presiunea numerică a cartaginezilor, băteau în retragere. Atunci Scipio a descălecat, lăsând calul în grija sclavului, a smuls scutul de la un ostaș și s-a aruncat asupra dușmanilor strigând: „Romani, ajutați-l pe Scipio al vostru, care se află în primejdie!”. La chemarea comandantului, soldații au prins curaj și, cu strigătul „Alala!” („Ura!”), au atacat adversarul, obținând victorie (Аппиан Александрийский 1939, 2, 29).

Tânărul comandant a obținut cea mai grea victorie în bătălia de la Ilipa, unde a întâlnit o dărză rezistență a două armate cartagineze, conduse de Hasdrubal, fiul lui Gisgon, și Mago, fratele mai mic al lui Hannibal. Scipio a folosit aici tactica aplicată de Hannibal la Cannae: încercuirea și nimicirea inamicului. Victoria lui Scipio la Ilipa a pus capăt definitiv disputei de mulți ani pentru dominația în Iberia, rămășițele armatei cartagineze părăsind Spania pentru totdeauna (Ливий Тит 2005, II, XXVIII, 36). Îmbinând diplomația cu operații militare, Publius Scipio, împreună cu subalternii săi Caius Lelius, Marcus Iunius Silanus, fratele său Lucius, timp de cinci ani curăță Spania de cartaginezi, cucerind o țară bogată în resurse naturale și cu un sol foarte fertil.

După alungarea cartaginezilor din Spania, toți îl felicitau pe Publius și îl sfătuiau să se odihnească și să ducă o viață liniștită. El le mulțumi admiratorilor săi pentru urări de bine, enunțând alte planuri. „Până în prezent – le-a răspuns victoriosul general – cartaginezii s-au luptat contra romanilor, acum destinul le permite romanilor să înceapă război contra cartaginezilor” (Полибий 2004, III, XI, 24a).

Pe lângă talentul militar, istoricii antici au remarcat și capacitățile diplomatice ale lui Publius Scipio. Deja a doua zi după luarea Noii Cartagine au fost eliberați majoritatea cetățenilor orașului, meșteșugarilor li s-au impus prestații de muncă până la terminarea războiului, tinerii și sclavii au fost trimiși vâslași și lucrători la șantierele de construcție a corăbiilor. Orașului i s-a păstrat autonomia. Cel mai mult i-a impresionat pe spanioli grija manifestată de Scipio pentru protejarea femeilor și a fetelor, punându-le sub o pază sigură (Полибий 2004, X, 34; Ливий Тит 2005, II, XXVI, 47, 49). „Soarta de multe ori, relatează Polibiu, i-a oferit lui Scipio binele de-a gata, el însă a pus mai presus interesele patriei și datoria față de sine” (Полибий 2004, III, X, 40). Generozitatea de om politic și demnitatea de comandant ale lui Scipio s-au afirmat și atunci când soldații lui i-au adus în dar o tânără prizonieră de o rară frumusețe. El a mulțumit soldaților și le-a poruncit să-l cheme pe tatăl fetei. Aflând însă că ea este logodită, a eliberat-o și a înapoiat-o tatălui și mirelui, făcându-le cadouri scumpe și îndemnându-i să fie prieteni ai poporului roman. Peste câteva zile mirele, prinț al celteberilor, a adus sub comanda lui Scipio un detașament de 1400 de călăreți de elită (Полибий 2004, III, X, 19; Ливий Тит 2005, II, XXVI, 50). „Prin această comportare – conchide Polibiu – Scipio a reușit să inspire cetățenilor (spanioli) iubire și încredere față de sine și

față de stat” (Полибий 2004, III, X, 17). Popularitatea lui era atât de mare, încât iberii i-au oferit titlul de „mare rege” (Полибий 2004, III, X, 38; Cassius Dio 1973, I, XVII, frag. B57₄₈). Bunătatea tânărului general a ajuns celebră. Începând cu epoca Renașterii, „generozitatea lui Scipio” a devenit subiect popular în pictură. Pot fi menționate tablourile lui Federico de Madrazo, Karel van Mander, Giovanni Bellini, Nicolas Poussin. Polibiu avea să conchidă: „Publiu a dovedit prin acest gest iscusința de a avea stăpânire de sine..., dobândind astfel simpatia din partea poporului cucerit.” (Полибий 2004, III, X, 19).

Cinci ani, cât a condus armatele în Spania, Publius Scipio a câștigat reputația unui mare comandant de oști, atât în fața inamicului, cât și printre concetățenii săi. La vârsta lui Alexandru Macedon, cu care obișnuiau să-l compare mai târziu, el s-a manifestat strălucit în bătăliile de câmp, la asediul orașelor, în calitate de strateg principal al războiului. În aceeași perioadă el a acumulat experiență în arta diplomatică, a purtat tratative secrete și riscante cu prinți din nordul Africii, foști aliați ai Cartaginei, reușind să încheie alianță cu prințul Numidiei de Est Masinissa, care a fost un aliat fidel Romei în războiul cu Hannibal. Pe Masinissa l-a impresionat mult exteriorul maiestuos al lui Scipio, înfățișarea sa ca bărbat și ca ostaș (Ливий Тит 2005, II, XXVIII, 35, 6).

Aflându-se în Spania, Scipio întreprinde o călătorie riscantă în Libia, în vederea încheierii unei alianțe anticartagineze cu prințul Numidiei de Vest Syphax. Acesta i-a organizat o întâlnire cu generalul cartaginez Hasdrubal, fiul lui Gisgon. Întrevederea a fost intimă, ambii generali au conversat în tinși pe aceeași lojă. Hasdrubal a rămas puternic impresionat de fermitatea și tactul lui Scipio. Mai târziu el a recunoscut prietenilor săi că generalul roman „inspiră frică nu numai în bătălii, dar și la ospăț.” (Аппиан Александрийский 1939, 2, 30).

După biruința definitivă asupra punilor în Spania, Scipio a cinstit memoria tatălui și a unchiului său prin organizarea jocurilor funerare în Noua Cartagină. Solemnitatea a fost organizată nu numai pentru romani, ci și pentru aborigeni. Pentru o parte din veteranii de război, care din anumite motive au rămas în Spania, a înființat așezarea Italica, prototipul viitoarelor colonii militare din provincii. Câteva secole mai târziu, acest oraș a devenit cunoscut drept patria împăraților romani Traian și Hadrian.

Cucerirea Spaniei l-a lipsit pe Hannibal de baza sa, fără de care el nu mai putea continua războiul. Deși timp de 4 ani el încă a continuat să opună rezistență plină de disperare, aceasta, după aprecierea istoricului S.I. Kovaliov „era deja o agonie” (Ковалев 1986, 247).

La sfârșitul anului 206 î. Hr., Publius Scipio a părăsit de urgență Spania fără a aștepta schimbul, pentru a participa la alegerile consulilor pentru anul 205 î. Hr. Ceilalți veterani s-au întors pe urmele comandantului lor. Scipio a adus din Spania în vistieria statului o sumă enormă de argint, devenind cea mai populară personalitate din Roma (Ливий Тит 2005, II, XXVIII, 38). La Roma senatul l-a întâmpinat pe gloriosul general cu rezervă. El miza că i se va organiza o întâlnire

pompoasă, dar din partea forului suprem s-a ales doar cu un sacrificiu de 100 de tauri. În schimb poporul l-a întâmpinat cu un mare triumf și, în pofida constituției, l-a ales consul pentru anul 205 î. Hr., la vârsta de numai 30 de ani (vârsta cerută pentru această magistratură până la reforma Gracchilor era de 37 de ani). Titus Livius relatează că popularitatea lui Scipio era atât de mare, încât „în tot timpul războiului la alegeri nu s-a adunat atâta lume, venind din toate părțile nu numai să voteze, ci și să-l vadă.” (Ливий Тит 2005, II, XXVIII, 18).

În postură de consul el a propus senatului să mute neîntârziat războiul în Africa, organizând o expediție militară, pe care o proiectase încă în Spania. Planul expediției în Africa a întâlnit o rezistență febrilă din partea bătrânilor senatori. Cel mai înfocat era Fabius Maximus, fost de două ori dictator, o dată cenzor și de cinci ori consul, pontifex maximus (216-203). După relatarea lui Titus Livius, el a ținut o cuvântare lungă în senat în care considera debarcarea în Africa o mare greșeală și cerea mai întâi înfrângerea și izgonirea lui Hannibal din Italia. Drept argument el a dat exemplul tragic al expediției în Africa în 255 î. Hr. a consulului Aetilius Regulus (Ливий Тит 2005, II, XXVIII, 40-42]. Scipio a răspuns senatorilor că el a fost ales consul nu pentru a purta război cu Hannibal, ci pentru a-l termina. El a prevăzut că în cazul debarcării expediției în Africa Hannibal va fi chemat neîntârziat să-și apere patria. „Eu îl voi sili să se lupte la el acasă, iar decorația îmi va fi Cartagina, dar nu cetățile semiruinăte ale brutienilor”, a declarat hotărât Publius Scipio (Ливий Тит, 2005, II, XXVIII, 44). Relativ la aceste dispute în senat, Th. Mommsen avea să observe: „Eleganța sa elenă, educația și concepțiile sale moderne displăceau părinților austeri, puțini rurali ai orașului.” (Mommsen 1987, I, 376). După mai multe ezitări, senatul a aprobat planul expediției în Africa sub comanda lui Scipio, dar i-a refuzat recrutarea armatei subvenționate pe contul statului, permițându-i doar să înroleze voluntari și să adune donații (Ливий Тит 2005, II, XXVII, 45; Аппиан Александрийский 1939, II, VIII, 7).

Fiind desemnat proconsul în Sicilia în 204 î. Hr., Scipio este preocupat insistent de pregătirea expediției africane. Planul mutării războiului în Africa era foarte popular în Italia. Pregătirile expediției au durat un an. El a completat armata de voluntari cu echipamentul necesar pe contul donațiilor din partea diferitelor orașe și comunități din Italia, pe calea împrumutului de la persoane particulare. Etruscii furnizau expediției arme, echipament, grâu, lemn de construcție; regiunile umbro-sabele au dat mulți ostași; sub supravegherea nerăbdătorului consul se construiau nave de război și de transport (Ливий Тит 2005, II, XXVIII, 45).

În primăvara anului 204 î.Hr., Publius Scipio, având o flotă de 40 de corăbii militare și de 400 de corăbii de transport, debarcă în apropiere de Utica, al doilea oraș ca mărime după Cartagina, cu o armată de 30000 de ostași, printre care 7000 de voluntari din rândul veteranilor (Mommsen 1987, I, 377). Sosit în Africa, Scipio încercă, fără succes, să cucerească Utica. Atunci el, „mai mult din viclenie decât din intenții serioase” relatează Th. Mommsen (Mommsen 1987, I, 378), simulează tratative de pace cu aliatul Cartaginei, regele Numidiei de Vest Syphax, pe care le tergiversează conștient. Africanul, crezându-se în siguranță datorită

tratativelor de pace, nu a luat măsuri de precauție și Scipio, profitând de această situație, atacă pe neașteptate noaptea, una după alta, taberele militare ale numizilor și cartaginezilor, incendiind colibeile lor de paie și papură. Focul a mistuit totul. Fiind neînarmați, fugarii, în învălmășeala nopții, erau răpuși de către detașamentele romane. Într-o singură noapte au fost măcelărite aproape în întregime două tabere militare și două armate. Au fost omorâți 50000 de oameni și 5000 au fost luați prizonieri. Puțini au scăpat cu fuga, printre care regele Syphax și generalul Hasdrubal, fiul lui Gisgon (Полибий 2004, III, XIV, 5; Ливий Тит 2004, II, XXX, 4-6). Istoricul Polibiu a avut o atitudine duplicitară față de această operație militară, numind-o „viclenie”, dar, totodată, o considera „cea mai strălucită și mai izbutită dintre mulțimea de fapte eroice pe care le-a săvârșit Scipio și care a schimbat cumpăna războiului în favoarea lui”. Polibiu notează: „Flagelul a fost atât de mare, încât a întrecut orice nenorocire cunoscută în trecut.” „Nici un muritor de rând, continua istoricul, nu-și poate imagina ceva asemănător cu ceea ce s-a întâmplat atunci.” (Полибий 2004, III, XIV, 5).

În vara anului 203 î. Hr. are loc bătălia pe Marile Câmpuri (câteva zile de mers până la Utica), unde cartaginezii și aliații lor au fost învinși, Syphax a fost capturat, Cartagina a rămas fără armată de uscat și fără aliat, a fost cucerită Utica.

După aceste pierderi, guvernul cartaginez a fost nevoit, după cum a prevăzut Scipio, să-l recheme pe Hannibal din Italia în Africa pentru a-și apăra patria. După 15 ani de lupte în Italia, neîmpăcatul dușman al Romei pleacă de acolo fără a avea vreo înfrângere grea, dar, de abia stăpânindu-și lacrimile, se tânguia că guvernul cartaginez nu i-a acordat ajutorul cuvenit în trupe și bani, spunând cu amărăciune: „...nu poporul roman, care a fost răzbit și pus pe fugă de atâtea ori, l-a biruit pe Hannibal, ci senatul cartaginez, prin refuzuri și prin pizmă.” (Ливий Тит 2005, II, XXX, 20, 1). Ultimul din „puii de lei” (remarca lui Th. Mommsen) ai lui Hamilcar Barcas, după absența de 36 de ani, s-a întors pe pământul patriei. Din inițiativa lui Hannibal, care vroia să obțină condiții mai favorabile în vederea încheierii unei păci, are loc renumita întrevedere tainică între cei doi generali. Titus Livius relatează despre acest eveniment de parcă ar fi asistat la el. „Când se aflară față în față, stătură o clipă încremeniți de admirație unul pentru altul și rămaseră muți.” (Proza istorică latină 1962, 209). Primul a vorbit Hannibal. Ofertele lui pentru încheierea unei păci onorabile n-au fost acceptate de Publius Scipio, și atunci, spune Livius, „ultimul cuvânt va fi cel al armelor și soarta lor va fi aceea pe care o vor hărăzi zeii” (Proza istorică latină 1962, 213). Vestitul istoric al artei militare, germanul Hans Delbrück, analizând starea generală a lucrurilor, neagă categoric posibilitatea întrevederii lui Hannibal cu Scipio în ajunul bătăliei de la Zama, considerând-o un produs al fanteziei poetului roman Ennius, care se afla în relații strânse cu învingătorul generalului cartaginez. „În această clipă, insistă dânsul, Hannibal era cel mai puțin predispus să ceară pace de la romani, iar Scipio era foarte departe de încrederea într-o victorie sigură.” (Дельбрюк 2004, I, 280).

Bătălia care a hotărât soarta războiului s-a dat la Zama (la o depărtare de 5 zile de drum de Cartagina), care, după unele date, s-a declanșat la 19 octombrie 202 î.

Hr. Ea s-a desfășurat după scenariul lui Scipio și în linii mari a copiat planul celei de la Cannae, dar de data aceasta în avantajul romanilor. „Deznodământul bătăliei, remarcă Polibiu, mult timp a rămas incert, întrucât ambele părți considerau drept datoria lor de a rezista până la ultima suflare.” (Полибий 2004, III, XV, 14). În bătălia de la Zama, Scipio aplică tactica de luptă eșalonată, folosită încă în Spania, când toate cele trei linii de apărare, fiind comasate, atacară masiv într-un singur front, presând asupra inamicului. Veteranii lui Hannibal respingeau bărbătește presiunea groaznică a romanilor. În cele din urmă, rolul decisiv l-a jucat superioritatea numerică a cavaleriei (6000 contra 2000), datorită trecerii de partea Romei a regelui Numidiei Masinissa. În urma atacului din spate, armata cartagineză a fost zdrobită, pe câmpul de luptă căzând 10000 de ostași și cam tot atâția fiind luați prizonieri (Полибий 2004, III, XV, 14). Astfel s-a terminat cel de-al doilea război punic, în care, după Livius, „mai aproape de catastrofă a fost învingătorul decât învinsul” (Ливий Тит 2005, XXI, 1, 2).

Hannibal s-a refugiat de pe câmpul de luptă cu un grup de călăreți, declarând guvernului cartaginez că a pierdut nu o bătălie, ci tot războiul și că singura ieșire din situație este pacea (Ливий Тит 2005, II, XXX, 35). În 201 î. Hr. a fost încheiată pacea, condițiile ei, dictate de către Scipio, erau mai grave decât cele anterioare. Cartagina își păstrează independența de stat, dar își pierde toate teritoriile extraafricane; i s-a interzis să poarte războaie oriunde fără aprobarea Romei; i s-a impus o contribuție de război de 10000 de talanți pe un termen de 50 de ani; a fost obligată să întoarcă prizonierii de război și dezertorii, să cedeze flota de război, lăsându-i-se 10 corăbii de strajă; a fost obligată să restituie toate teritoriile lui Masinissa. Drept garanție a respectării păcii, trebuia să predea Romei 100 de ostatici pe care îi va numi Scipio, nu mai tineri de 14 și nu mai în vârstă de 30 de ani (Полибий 2004, III, XV, 19; Ливий Тит 2005, II, XXX, 37). Scipio a fost acuzat în senat că ar fi acordat inamicului condiții prea favorabile. Mommsen consideră că Scipio ar fi putut cuceri și distruge capitala acum. Încheind, însă, pace cu Cartagina, „nu făcu uz de zădărnicia și vulgaritatea victoriei”, nu vede rostul nimicirii complete „a unui străvechi centru al comerțului și al agriculturii și dărâării condamnable a unui pilon al civilizației timpurilor acelea” (Mommsen 1987, I, 381). În urma acestui război, atotputernicia Cartaginei a fost înfrântă, iar Roma a devenit cel mai influent stat din bazinul mediteranean de vest. Analizând și apreciind victoria romanilor la Zama, Hans Delbrück conchide: „În acest minut cu adevărat s-a hotărât soarta lumii” (Дельбрюк 2004, I, 274).

După încheierea păcii cu Hannibal, armata romană s-a întors cu bine în portul Ostia, iar victoriosul general nu și-a putut refuza plăcerea de a reveni la Roma, probabil din portul Puteoli, pe uscat, de la sud la nord, prin toată Italia, fiind aclamat de mulțimea exaltată care îi ieșise în cale. La Roma, relatează Titus Livius, „i s-a organizat cel mai mare triumf din câte au fost până la el, după care au urmat multe zile de solemnități splendide. Cetățenii își manifestau dragostea nețărmuită pentru idolul lor. Țara se bucura de pace nu mai puțin decât de victorie.” (Ливий Тит 2005, II, XXX, 45, 7). Din mijlocul mulțimii triumfătoare a răsunat supranu-

mele „Africanul” – era cadoul onorabil al poporului învingătorului lui Hannibal (Трухина 1986, 85). Publius Scipio a fost primul comandant de oști roman care a căpătat titlul după denumirea poporului pe care l-a învins (Ливий Тит 2005, II, XXX, 45, 7). După triumful african, posibil, pentru a-l imita pe Alexandru Macedon, a fost numit Scipio cel Mare (Полибий 2004, III, XXXII, 12, 13).

După terminarea celui de-al doilea război punic, Publius Scipio se implică în vitregiile vieții politice romane. Istoria internă a republicii Romane din prima jumătate a secolului al II-lea î.Hr. se caracterizează prin rivalitatea dintre două grupări politice ale nobilimii romane, care concureau între ele pentru obținerea magistraturilor, îndeosebi a consulatului, pe care nobilii și-l treceau din mână în mână. O situație excepțională a dobândit neamul Corneliilor, și mai cu seamă familia Scipionilor, după înfrângerea lui Hannibal. În decurs de 10 ani, după bătălia de la Zama, reprezentanții acestui neam au ocupat de 7 ori postul de consul. Alte magistraturi superioare aparțineau persoanelor din anturajul lor. Ambele războaie răsăritene (al II-lea macedonian și cel sirian) au fost conduse și câștigate de reprezentanții grupării Scipionilor. Însuși Scipio Africanul, care se bucura de o mare popularitate, a fost ales în anul 199 î. Hr. cenzor, distincție pe atunci exclusivă, iar în 194 î. Hr. devine pentru a doua oară consul. Concomitent, timp de 15 ani (199-184 î. Hr.) ocupă postul onorific de princeps senatus (cel dintâi senator).

În politica internă, „partida” Scipionilor prevedea împrăștierea cetățenilor săraci și, în primul rând, a veteranilor cu câte 2 iugăra (0,5 ha) pentru fiecare an de serviciu în Spania și Africa. Plebeii se bucurau de pâine ieftină provincială, soldații numărau câștigul și decorațiile mărinimosului și liberalului general. În postura de cenzor, Scipio și adepții lui au întemeiat pentru veterani zeci de colonii militare costiere, care aveau misiunea să apere litoralul de eventualele atacuri ale flotei siriene. În domeniul politicii externe, gruparea lui Scipio se pronunța pentru înființarea unor state dependente de Roma, neintroducând în ele administrație provincială și acordându-le o anumită independență. Influența lui Scipio în domeniul vieții politice era atât de mare, încât adversarii săi îl acuzau de instaurarea dictaturii personale. După relatarea lui Titus Livius, ei afirmau: „În tot imperiul Roman un singur om e capul și coloana puterii romane, cetatea romană Roma, stăpâna întregului pământ, stă ascunsă în umbra lui Scipio, și un singur semn al lui face cât toate decretul senatului și toate hotărârile poporului” (Ливий Тит 1962, IV, XXXVIII, 51).

Politica autoritară a Scipionilor a provocat formarea unei opoziții puternice, conservatoare și austere a nobilimii în frunte cu influentul Marcus Porcius Cato, provenit din rândurile ordinului cavalerilor, care, datorită energiei, inteligenței și integrității morale, s-a impus drept una dintre cele mai remarcabile figuri ale Republicii romane în prima jumătate a secolului al II-lea î. Hr. În domeniul politicii interne, gruparea lui Cato se manifesta ca adeptă a vechilor obiceiuri romane. Cato și adepții lui criticau aspru gruparea lui Scipio pentru familiarizarea lor cu cultura elenistică și pentru preluarea obiceiurilor elene, pronunțându-se pentru puritatea vechilor moravuri. În domeniul politicii externe, Cato critica politica li-

berală a lui Scipio și pleda pentru transformarea țărilor cucerite în provincii cu scopul unei exploatare cât mai mari a populației locale și a bogățiilor naturale. El insista asupra distrugerii Cartaginei. În anul 195 î. Hr., „partida” tradiționaliștilor, în frunte cu Cato, a cerut guvernului cartaginez extrădarea lui Hannibal. În luarea de cuvânt în ședința senatului, Scipio a ieșit în apărarea lui Hannibal și împotriva amestecului Romei în treburile interne ale Cartaginei. Scipio n-a fost ascultat. Atunci când în Cartagina a sosit o solie a senatului cu acuzații împotriva sa, Hannibal a fugit în mod tainic la răsărit, refugiindu-se la regele Siriei Antioch al III-lea, devenind sfetnicul acestuia. Primirea excepțională ce i se făcu acestuia echivala cu declarația de război Romei (Mommsen 1987, I, 419).

La începutul secolului al II-lea î. Hr. regele Siriei Antioch al III-lea (242-187 î. Hr.), supranumit cel Mare, după ce a lărgit enorm teritoriul statului său la răsărit, încercă să cucerească orașele grecești din Asia Mică și Tracia, atacând astfel interesele Romei în regiune. În Grecia deja staționau armatele romane după înfrângerea regelui Macedoniei Filip al V-lea în cel de-al II-lea război macedonian (200-197 î. Hr.). Antioch al III-lea se declara eliberatorul grecilor de sub dominația romană. Situația a devenit și mai acută când s-a aflat că la curtea lui Antioch al III-lea a sosit Hannibal, dușmanul de moarte al romanilor. Senatul roman încercă să aplaneze relațiile cu ambițiosul Antioch pe calea tratativelor, trimițând în repetate rânduri la răsărit misiuni diplomatice.

La începutul anului 192 î. Hr. în componența unei solii a participat și Scipio Africanul. În Ephes, unde se desfășurau tratativele, avu loc a doua întrevedere a sa cu Hannibal, care se afla în refugiu la Antioch. Din relatarea lui Plutarh reiese că convorbirile dintre cei doi generali au decurs în timpul plimbărilor, deoarece Publius i-a oferit cavaleriește lui Hannibal să meargă înaintea sa, deși locul onorabil s-ar fi cuvenit învingătorului și nu învinsului (Plutarh 1963, II, XXI). În timpul dialogului interlocutorii au adus vorbă despre comandanții de oști. Scipio l-a întrebat pe Hannibal pe cine dânsul îl consideră drept cel mai mare comandant de oști. Cartaginezul, după cum era și firesc, l-a numit primul pe Alexandru Macedon, al doilea pe regele Epirului Pirrhos și al treilea pe sine. Publius atunci adaugă zâmbind ce-ar fi spus Hannibal dacă dânsul l-ar fi învins pe Scipio. „Atunci, într-adevăr, răspunse cartaginezul, eu aș fi fost și înaintea lui Alexandru și a lui Pirrhos și înaintea tuturor celorlalți comandanți.” (Livius Titus 1962, IV, XXXV, 14). Livius remarcă faptul că Scipio nu s-a așteptat la răspunsul lingușitor al lui Hannibal, considerându-l „un conducător fără egal” (Livius Titus 1962, IV, XXXV, 14). Foștii dușmani s-au despărțit cavaleriește, lui Antioch nu i s-au înaintat careva pretenții în legătură cu prezența la curtea sa a fugarului periculos. Cu această ocazie, Plutarh nu scapă prilejul să compare „blândețea și mărinimia” lui Publius Scipio în atitudinea față de Hannibal cu cruzimea generalului roman Titus Flamininus, care, aflând întâmplător că acesta trăia în taină la regele Bitiniei Prusias, ca „o pasăre lipsită, din cauza bătrâneții, de aripi și de coadă”, l-a urmărit, impunându-l să se sinucidă. Pentru aceste însușiri, conchide istoricul, „cei mai mulți îl admirau pe Scipio și îl criticau pe Titus, pentru că își pusese mâinile pe un cadavru care nu era al romanilor.” (Gellius Aulus 1965, XXI).

Tratatul romanilor cu Antioch a eșuat, ceea ce a provocat la declanșarea războiului sirian (192-188 î. Hr.). Scipio Africanul l-a însoțit pe fratele său Lucius, „lipsit de calități militare” (remarca lui Th. Mommsen), consul în 190 î. Hr., în calitate de legat (locțiitor al comandantului suprem) și de fapt a condus operațiile militare și tratativele diplomatice. Când deveni cunoscut cine în realitate va comanda armata, se înrolară 5000 de voluntari din timpul războiului cu Hannibal. Soarta războiului a fost hotărâtă în bătălia de la Magnezia în anul 190 î. Hr. Antioch a fost înfrânt, pierzând pe câmpul de luptă peste 50000 de morți și prizonieri. El a fost nevoit să accepte condițiile dictate de Publius Scipio și mai apoi aprobate de senat. Antioch trebuia să renunțe la toate teritoriile europene și la întreaga Asie Mică, să plătească timp de 12 ani o contribuție de război în sumă de 12000 de talanți (ceea ce echivala cu 360 tone de argint), să cedeze flota, să nu mai țină elefanți de luptă, să trimită 20 de ostatici drept garanție a respectării păcii și, la cerințele senatului, să-l extrădeze pe Hannibal (Полибий 2004, III, XXI, 45; Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 38). Pacea a distrus definitiv influența Siriei în bazinul Mării Egee. Frații Scipio s-au întors din campania asiatică în primăvara anului 188 î. Hr. Încărcați cu bunuri capturate și plini de glorie. Lui Lucius i s-a organizat un triumf splendid și i s-a conferit titlul onorific Asiaticul. Pentru prima dată romanii priveau cu ochii proprii bogățiile Orientului elenistic (Livius Titus 1962, IV, XXXVII, 58, 59).

„Partida” Scipionilor nu s-a bucurat mult timp de situația dominantă în conducerea Republicii. După campania asiatică, opoziția, instigată de Cato, a pornit un val de procese contra Scipionilor. În anul 187 î. Hr., la ședința senatului, lui Lucius i se impută însușirea a 3000 de talanți din contribuția de război plătită Romei de către Antioch. Lui i s-au cerut conturile din campania asiatică. Publius, prezent la proces, a luat apărarea fratelui. El a cerut să i se aducă registrele de conturi și, în loc să se disculpe cu cifre, le-a rupt în semn de protest în fața onorabilei instituții de stat romane, recomandând acuzatorului să le restabilească din bucăți, amintind în continuare senatorilor despre serviciile sale aduse Republicii (Полибий 2004, III, XXIII, 14; Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 35; Gellius Aulus 1965, IV, XVI-II, 143-144). Reacția opoziției la acest gest a fost tăioasă: tribunii poporului i-au amendat pe mulți adepți ai Scipionilor, iar Lucius a fost condamnat la închisoare. Numai datorită vetoului tribunului poporului Tiberius Sempronius Gracchus, tatăl viitorilor reformatori, a fost anulată umilitoarea sentință și Lucius fost salvat de pușcărie, alegându-se cu o amendă enormă, pe care au achitat-o rudele și prietenii. După cum relatează Livius, procesul a fost înscenat. Questorii, care au făcut percheziție în casa lui Lucius, n-au găsit nici o urmă de averi și bani aduși din campania orientală (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 49).

Un proces și mai scandalos, instigat de Cato, a fost lansat de opoziție contra lui Scipio Africanul, el fiind citat în fața adunării poporului și acuzat că „a vândut pacea” lui Antioch pentru bani și pentru eliberarea fără răscumpărare a fiului său din prizonierat (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 51, 58; Plutarh 1964, I, XV). În ziua când trebuia să fie pronunțată sentința, Scipio Africanul s-a prezentat la tribunal

nu într-o haină ponosită de solicitant smerit, dar în îmbrăcăminte de sărbătoare, înconjurat de o ceată de prieteni și de clienți (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 51; Аппиен Александрийский 1946, 40). Întâmplător, data pronunțării sentinței a coincis cu ziua când Publius obținuse victorie asupra lui Hannibal la Zama. În loc de justificare el a făcut o dare de seamă în fața poporului, în care a pomenit un șir de bătălii și victorii obținute de romani sub comanda lui, iar apoi i-a chemat pe toți să-l urmeze în Capitoliu ca să mulțumească zeilor pentru victoriile obținute. Astfel, atât adunarea poporului în întregime, cât și scribii și judecătorii i-au părăsit pe acuzatori și în urma lui Scipio au plecat să serbeze aniversarea victoriei, lăsându-i pe aceștia în singurătate. „Această zi atât de însemnată a strălucit pentru cea din urmă oară pentru Scipio”, conchide cu tristețe Titus Livius (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 52).

Ațiunea îndrăzneță a lui Scipio a stârnit și mai mult ura dușmanilor săi politici. Pe lângă fraude financiare, dânsul era acuzat și de acapararea puterii în stat. Tribunii plebei, Petilii, instrumente ale opoziției conduse de Cato, îl acuzau pe Scipio de instaurarea dictaturii personale. „Roma, afirmau ei, stăpâna întregului pământ, stă ascunsă în umbra lui Scipio, și un singur semn al lui face cât toate decretul senatului și toate hotărârile poporului” (Livius Titus, 1962, IV, XXXVI-II, 51). Titus Livius a utilizat caracteristici care redau impresia generală privind comportamentul autoritar al Scipionilor în armată și în senat: „obiceiuri regale” (Ливий Тит 2005, II, XIX, 19), „obârșia lor nobilă și purtarea tiranică în senat” (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 54), etc. E de recunoscut că aceste considerente conțineau o doză de adevăr: „Educația aleasă a lui Publius, exteriorul impunător erau însoțite de orgoliu și îngâmfare – nu suporta acțiuni adverse. Odată questorii i-au refuzat legitim să deschidă tezaurul, atunci el a cerut cheia și a declarat categoric că va deschide tezaurul care a ajuns să fie închis datorită lui.” (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 65). Altă dată, când fratele său era dus în cătușe către temniță, l-a îmbrâncit pe lictorul de lângă frate, apoi a recurs la violență și față de tribunul plebei, care intervenise în acest caz, atacând astfel autoritățile statului (Livius Titus, 1962, IV, XXXVIII, 56); se considera în drept a nu se supune justiției, rupând în bucăți conturile din campania asiatică (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 55; Gellius Aulus 1965, IV, 18, 7).

În aceeași ordine de idei, Theodor Mommsen susține această nuanță de aroganță a lui Scipio Africanul: „caracterul său mândru, convingerea sa de a fi altfel și mai bun decât alții... îi răniră pe mulți și nu fără temei” (Mommsen 1987, I, 434).

În procesele intentate lor, Scipionii, însă, au avut nu numai acuzatori, ci și ocrotitori, care au apărat onoarea gintei Cornelia, evocând meritul tatălui și al unchiului Scipionilor, care s-au jertfit pentru Republică luptând în Spania, înșirând faptele eroice ale lui Publius însuși și ale fratelui său, Lucius Scipio, în Spania, Africa și în Asia (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 58). Lipsa de probe în privința corupției a fost dovedită și prin percheziția de către questori a casei lui Lucius, unde nu a fost descoperită nici urmă de bani luați de la Antioh. Titus Livius consideră că procesul Scipionilor a fost o rușine „pentru poporul roman” și pentru „cetatea roma-

nă” (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 52, 59). Th. Mommsen susține această opinie: „Acuzațiile de corupție a fraților Scipio au fost neîndoielnic o calomnie sinuoasă, insuficientă pentru a motiva această îndârjire” (Mommsen 1987, I, 434).

Presimțind că adversarii săi politici vor continua să-l hărțuiască în noi procese judecătorești, având sănătatea șubredă și considerând mai prejos de demnitatea sa de a se prezenta în fața judecătorilor, Publius Scipio a părăsit Roma și s-a retras la vila sa din Liternum (colonie costieră de veterani ai războiului cu Hannibal, întemeiată în campania din timpul consulatului său). Titus Livius avea să consemneze în legătură cu această hotărâre: „Scipio avea un suflet mult prea mare, și, prin firea sa, deprins numai cu situații strălucite, pentru a se obișnui cu gândul că acum e un acuzat ca oricare altul, și deci trebuie să-și plece capul cu umilință ca aceia care se apără când sunt trimiși în judecată” (Livius Titus 1962, IV, XXXVI-II, 52). Într-adevăr, adversarii săi au reluat urmărirea exilatului voluntar. Când a sosit ziua procesului, între adepții și adversarii Scipionilor s-au încins dezbateri aprinse, până când, sub presiunea opiniei publice, al doilea proces a fost anulat.

Idolul uitat al publicului roman își trăia ultimele zile în liniște la vila lui modestă. Odată, în puterea nopții, o bandă de tâlhari s-a apropiat de vilă. Slugile s-au repezit să închidă în grabă geamurile, dar oaspeții nepoftiți s-au jurat că au intenții pașnice și au rugat să li se permită să-l vadă pe învingătorul lui Hannibal, fapt care a demonstrat popularitatea lui Scipio Africanul. El a poruncit slugilor să tragă zăvoarele și a primit delegația neobișnuită. Tâlharii i s-au închinat evlavios și s-au îndepărtat într-o dispoziție plină de venerație (Трухина 1986, 95).

Sănătatea lui Publius, care i-a făcut probleme încă în Spania și Asia, s-a agravat brusc. El a decedat în anul 183 î. Hr., la vârsta de 52 de ani, în același an cu adversarul său principal Hannibal. Potrivit tradiției gintei Cornelia, corpul lui Publius a fost înhumat, și nu incinerat. El a interzis să fie înmormântat la Roma. Două sute de ani mai târziu, Titus Livius a văzut la Liternum mormântul lui Publius cu o piatră doborâtă de timp. Efigia dăltuită în piatră vestea: „Patrie ingrată, te părăsesc și osemintele mele” (Трухина 1986, 99).

Două secole și jumătate mai târziu, vestitul filozof roman Seneca a vizitat vila lui Scipio și a rămas profund impresionat de anturajul modest în care a trăit spaima Cartaginei. Vila lui, construită din blocuri mari de piatră, semăna mai mult cu o fortăreață decât cu o casă elegantă: ziduri înalte care o apărau de atacurile piratilor și ale tâlharilor locali, în interior nu se afla nimic mareț, nimic care să fie demn de omul care l-a zdrobit pe Hannibal. Camera de baie era strâmtă, întunecoasă, luminată prin niște crăpături în pereți în loc de ferestruici, întocmai ca într-o cetate. După Seneca, Scipio își călea corpul, ocupându-se cu munca câmpului (Сенека Луций Анней 2000, LXXXV, 1-12).

Soarta lui Scipio Africanul aparține aceluiași paradoxuri pe care le-au suportat multe personalități marcante ale antichității.

Apreciind rolul lui Scipio Africanul în istoria Romei, Titus Livius conchide că „acesta a fost singurul roman care a dobândit cea mai strălucită slavă prin ter-

minarea războiului punic, cel mai mare și cel mai primejdios din câte au purtat romanii vreodată” (Livius Titus 1962, IV, XXXVIII, 53).

Publius Cornelius Scipio Africanul a fost cel mai mare general roman până la Iulius Caesar.

Publius Cornelius Scipio Africanus (235-183 î. Hr.) este unul dintre marile figuri ale Republicii romane.

Talentat comandant de oști, a învins trei armate cartagineze în Spania, pe temerarul general cartaginez Hanibal în Africa, împreună cu fratele său Lucius l-a învins în Asia Mică pe regele Siriei Antioh cel Mare.

Între anii 199-183 î. Hr. a ocupat cele mai înalte posturi de stat (cenzor, de două ori consul, 15 ani a fost princeps-senatus (cel dintâi senator)).

Bibliografie

- Cassius Dio 1973, *Istoria romană*, vol. I., Cluj-Napoca.
 Gellius Aulus 1965, *Noaptele atice*, București.
 Livius Titus 1962, *De la fondarea Romei*, vol. IV, Cluj.
 Mommsen, Th. 1987, *Istoria romană*, vol. I. București.
 Plutarh, Titus Quinctius Flamininus 1963, *Vieți paralele*, vol. II. București.
Proza istorică latină 1962, București.
 Șarambei, I. Șarambei, N. 1997, *99 personalități ale Lumii Antice*, București.
 Аппиан Александрийский 1939, *Испано-римские войны. Иберика*, ВДИ 2, 265-300.
 Аппиан Александрийский 1946, *Сирийские дела*, ВДИ 4, 289-317.
 Аппиан Александрийский 1950, *Римская история*, ВДИ 3, 235-292.
 Бикерман, Э. 1975, *Хронология Древнего Рима*, Москва.
 Дельбрюк, Г. 2004, *История военного искусства*, том. I, Москва.
 Ковалев, С.И. 1986, *История Рима*, Москва.
 Ливий Тит 2005, *От основания города*, том. II, Москва.
 Полибий 2004, *Всеобщая история*, том. III, Москва.
 Плутарх. Катон 1961, *Сравнительные жизнеописания в трех томах*, том. I, Москва.
 Сенека Луций Анней 2000, *Нравственные письма к Луцилию*, Москва.
 Трухина, Н.Н. 1986, *Политика и политики „Золотого века Римской республики”* (II век до н.э.), Москва.

Publius Cornelius Scipio Africanus (235–183 BC) is one of the greatest figures of the Roman Republic

Abstract

Being a talented commander, he defeated three Cartaginian armies in Spania, the brave Cartaginian general Hannibal in Africa and, together his brother Lucius, he defeated the king of Siria Antioh the Great in Asia Minor.

Between the years 199-183 BC he occupied the highest positions in state (cenzor, twice consul, 15 years he has been princeps-senatus (the first senator)).

Dr. Vladimir Potlog, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici, 60, MD-2009 Chișinău, Republica Moldova